

LOSSKÉHO SYSTÉM „ORGANICKÉHO KONKRÉTNEHO IDEÁL-REALIZMU“

BLANKA ŠULAVÍKOVÁ, Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, Bratislava

Úvod. Ako je známe, ruský profesor filozofie N. O. Losskij pôsobil na bratislavskej univerzite v rokoch 1942 – 1945 a vydal na Slovensku niekoľko svojich prác. Do povedomia slovenskej odbornej verejnosti sa dostal predovšetkým svojou teóriou poznania pod názvom *intuitívny realizmus*, na pôde ktorej sa odohral tzv. noetický spor v slovenskej filozofii 40. rokov, keď sa intuitivisti (sám Losskij aj jeho slovenskí prívrženci) obrátili proti kritikorealistickej pozícii, najmä I. Hrušovskému. Tomuto sporu sme venovali pozornosť už aj na stránkach tohto časopisu ([1]; [2]; [3]). Tu sa sústredíme predovšetkým na ontologické predpoklady a pozadie Losského noetiky, bez ktorých by nebola možná. Na pôde ontológie sa Losskij prikláňa okrem iného najmä k platonizmu¹ a hlási sa k realistickému hnutiu a tiež k organicizmu.

Personalizmus a organicizmus. Losskij nadväzuje na názory ruských nasledovníkov Leibniza (Kozlova, Askol'dova a i.) a buduje svoj personalistický systém.² Vychádza z toho, že Absolútne = Boh je tvorcom *substanciálnych činiteľov* alebo konkrétne-ideálnych súcien, ktoré sú večné a nezničiteľné, vcelku podriadené Absolútnu. Predobrazom substanciálnych činiteľov sú Leibnizove monády; Losskij ich chápe ako konkrétne-ideálnu podstatu, uskutočňujúcu formy svojej činnosti v súčinnosti s abstraktnými princípmi priestoru a času, ktoré majú všetky substanciálne činitele spoločné. Substanciálny činiteľ nie je závislý od materiálnych či psychických procesov, ale naopak, on ich vytvára podľa slobodnej vôle, ktorou je obdarený, preto Losskij nazýva svoj systém *voluntaristickým* personalizmom.

Základom systému voluntaristického personalizmu je predpoklad množstva čiastkových systémov, z ktorých každý je podriadený svojmu substanciálnemu činiteľovi. Každý takýto systém je časťou zložitejšieho celku, a tak je to so všetkými súciami – sú takto včlenené do systému celého sveta, ktorý má vo svojom základe Vyššiu substanciu. Týmto spôsobom vystavaný systém jednotlivých celkov Losskij nazýva *hierarchickým* personalizmom a svet sa mu takto javí ako organický celok. Na vrchole tejto hierarchie stojí Najvyššia substancia, ktorá je zároveň Najvyššou osobnosťou. Ide o *antropocentrický koncept*, podopretý myšlienkou systému substanciálnych činiteľov ako systému osobností (zjednotených Najvyššou osobnosťou). Keďže v základe každého jednotlivého elementu

¹ Pozri napríklad úvod jeho state *Ideálne podmienky poznania*, kde hovorí, že tu ide o formu „oživenia platonizmu“ ([8], 25).

² Na rozdiel napríklad od S. Franka, ktorý svojím konkrétnym ideál-realizmom nadväzuje najmä na myšlienky blízke V. Solovjovovi a vytvára systém „Všejednoty“, ktorý sa v základných rysoch zhoduje so súčasným neotomizmom ([5], 36 – 58).

sveta spočíva substanciálny činiteľ, ich prostredníctvom je vlastne celý svet oduševnený.

Losskij svoj myšlienkový projekt nazýva *organickým svetonázorom*³ a do jeho základu umiestňuje dynamickú teóriu hmoty, ktorej hlavnou prednosťou podľa jeho mienky je to, že prekonáva nedostatky mechanistickej a vitalistickej interpretácie. Rozdiel medzi organickým a neorganickým svetonázorom podľa Losského spočíva v rozdielnom ponímaní celku sveta a jeho častí alebo elementov ([7], 3 – 6).⁴

Neorganický koncept celku a časti sa zakladá na tom, že elementy sa chápu ako prvotné bytie a celok je vo vzťahu k nim niečo abstraktné. Takže elementy sú základným bytím a celok pochádza z nich. Organické chápanie je podľa Losského úplným protikladom chápania neorganického. Spočíva na presvedčení, že celok je vo vzťahu k svojim elementom prvotný, je to niečo základné, kým elementy sú odvodené ([7], 7 – 9).

Jednotliví myslitelia môžu zastávať organické teórie v rozmanitých oblastiach, no nemusia byť pritom zástancami organického svetonázoru. Svoje úvahy na túto tému zhŕňa Losskij nasledovne: „Predstaviteľ organického svetonázoru sa díva na svet týmto spôsobom: každý element sveta – nech je to atóm alebo duša alebo akákoľvek udalosť, napríklad pohyb – treba skúmať ako stránku sveta, ktorá môže byť poznaná cestou jeho analýzy a nejestvuje sama osebe, ale len na základe svetového celku, len v systéme sveta“ ([6], 18). „Celý svet je taká organická jednota, že všetko je imanentné všetkému“ ([10], 39).

Dynamizmus a celosť. Substanciálne činitele u Losského zabezpečujú dynamický charakter sveta a kategória času vyjadruje nepretržitosť rozvíjania materiálnych procesov ich prostredníctvom. Losskij rozvíja Bergsonovu myšlienku o čase ako „plynúť“, „tvorenie“, pričom sám rozoznáva dva druhy času: „kladný“ pôsobí v ideálnom svete, v ríši harmónie, „kladno-záporný“ zasa v materiálnom svete, kde sa jednotlivé predmety a procesy dostávajú do protirečenia. Kým v druhom (materiálnom svete) môže zánik znamenať vznik niečoho nového, v prvom (v duchovnej sfére) prebiehajú zmeny, ale nie umieranie. V materiálnej sfére sa teda môžu protirečenia navzájom vylučovať, kým v ideálnej sfére vedú k vyššej syntéze.

Losskij považuje svoju filozofiu za produkt zmierenia empirizmu s racionalizmom. Kritizuje Bergsona za to, že popiera existenciu ideálnej nadčasovej sféry a vo svete vidí len prúd zmien, kým on na rozdiel od Bergsona predpokladá, že reálny svet (časopriestorových i duševných udalostí) je systematickým celkom. Ako sme už spomenuli, túto systematickosť udalostí vytvárajú idey (v platónskom zmysle), podľa ktorých sa udalosti

³ V roku 1917 vydáva Losskij v Moskve svoju zásadnú knihu *Mir kak organičeskoje celoje (Svet ako organický celok)*, kde vysvetľuje svoj koncept organického svetonázoru. V roku 1922 potom vydáva v Peterburgu už tretie vydanie svojho spisu *Materija v sisteme organičeskogo mirovozzrenia (Hmoty v systéme organického svetonázoru)*, kde si vytyčuje ako hlavnú úlohu vysvetliť svoju „dynamickú koncepciu hmoty“.

⁴ Termínom *celok* Losskij pomenúva každý predmet, v ktorom je možné odlišiť (hoci len v myslí) mnohé stránky, kúsky, odrezky. Termínom *časť* alebo *element* označuje všetko, čo je vydelené v sústave celku a tiež môže byť zložené z častí a pomenované ako celok vo vzťahu k tomu, čo je v ňom možné rozlíšiť ([7], 6).

uskutočňujú; reálny svet sa uňho opiera o ideálny základ, takže každý predmet je ideálno-reálnym celkom. Ideálne bytie je hlboký základ, ktorý *dáva svetu charakter rozumnosti* ([11], 113). Losskij nesúhlasí s Bergsonovým tvrdením, že nadčasové bytie je len subjektívnym výplodom rozumu. Avšak z toho, že časové bytie existuje v podobe toku tvorivých zmien, podľa Losského nijako nevyplýva skutočnosť, že v ňom existuje taká stránka, ktorá nie je prúdením a nepodlieha času ([8], 108). Bergson sa podľa autora intuitívneho realizmu usiluje o zjednotenie vedy a metafyziky (filozofie) do jedného celku, ale práve prostredníctvom odmietania toho, čo robí vedu vedou – ideí v platónskom zmysle slova ([11], 113).

Hmota je – na rozdiel od ideálneho bytia – *časopriestorový proces* uskutočňujúci sa podľa typu organickej výstavby, ktorého jednotlivé stránky nejestvujú samy osebe, ale vo vzťahu k celku. Príťažlivé a odpudivé sily pôsobiace v materiálnom súcne vychádzajú z jedného bodu – z *centra sily*, pričom takýchto bodov je vo svete nekonečné množstvo. Ale všetky tieto sily tvoria jednotu, ktorá vypovedá o tom, že v ich základe leží jediný činiteľ, nie sila, ale *nositeľ sily*. Leibniz tohto činiteľa nazýva „substancia“ a Losskij ho v tom nasleduje, len ho pomenúva (podľa jeho slov kvôli väčšej jasnosti) vlastným termínom „substanciálny činiteľ“ ([7], 17 – 19).

Losskij vysvetľuje, že substanciálne činitele a sily, ktorými disponujú, nie sú priestorové, preto ani nemôžu byť umiestnené nikde v priestore. Preto sú aj schopné uskutočňovať svoju činnosť na ľubovoľných miestach priestoru v súlade so svojimi bezprostrednými vzájomnými vzťahmi. Všetky vytvárajú tesnú jednotu, niet medzi nimi rozporov, tak, ako niet sporov medzi substanciálnymi činiteľmi a priestorovými produktmi, ktoré vytvárajú. Rozpory existujú len medzi týmito priestorovými súcniami. Losskij sa domnieva, že na základe takejto dynamickej teórie, postavenej na organickom svetonázore, vzájomné pôsobenie týchto materiálnych súcien nie je príťahovaním ani odpudzovaním, ale nadpriestorovou činnosťou. Sféra materiálneho potom nie je prvotná, je to odvodené bytie, podmienené vyšším nadmateriálnym základom, silami substanciálnych činiteľov ([7], 20 – 22).

Tvorca intuitívneho realizmu sa usiluje prekonať psychofyzický paralelizmus. Na nižších vývojových stupňoch prebiehajú procesy analogické psychologickým procesom, ktoré nazýva „psychoidné“. Podľa Losského nejestvujú teda čisto mechanické procesy, všetky sú buď „psychoidnomechanické“, alebo „psychomechanické“. „Vďaka tomu sú dve oblasti prírody, sféra psychického a sféra materiálneho, nerozlučne spojené. Psychické predstavuje vnútorný proces vonkajšieho materiálneho procesu (na vyššom stupni vývoja) prejavujúci sa pocitmi, náladami, vedomým myslením atď. Všetko materiálne bytie je teda „oduševnené“ ([7], 23).

Ak chceme vysvetliť svet ako organický celok, na ktorom spočíva organický svetonázor, podľa Losského je nevyhnutné vysvetliť najmä to, ako je možné, že svet má vlastnosti *systemu a celostnosti*.

Systematickosť sveta je daná tým, že je celý preniknutý vzťahmi, ktoré sa týkajú všetkého, pričom tieto *vzťahy majú transsubjektívnu povahu*, sú nadčasové a nadpriestorové. To znamená, že materiálne bytie v sebe obsahuje okrem časopriestorovej mnohosti ešte druhú stránku – niečo, čo ho viaže do celku. Ide o nadčasové a nadpriestorové vzťahy, teda

o *ideálne* bytie, ktoré má *abstraktnú* povahu, je pasívne a nie je samostatné, nemôže existovať samo osebe, t. j. bez členov vzťahu. Toto *abstraktno-ideálne* bytie ešte stále nie je to, čo vytvára *organickú jednotu* celku. Organickú jednotu vytvára *bytie konkrétne-ideálne* (napríklad subjekt), ktoré je prameňom časopriestorových procesov, je obdarené tvoriť a je tým, čo Losskij (ako sme už spomínali) nazýva substanciálnym činiteľom ([6], 18 – 41). Samotné abstraktno-ideálne bytie teda potrebuje nejaký základ a takýto základ sa podľa Losského nachádza práve v substancii ako konkrétne-ideálnom bytí ([6], 43 – 45).⁵

Jednotlivé substanciálne činitele sú usporiadané, teda niektoré sú podriadené iným, vyšším. Najznámejší prípad tohto javu je podľa Losského čiastočná podriadenosť individuálnych ľudských vedomí sociálnemu celku. Takýmto spôsobom čiastkové systémy podriadené všeobecnejším systémom vytvárajú jediný systém sveta. Nemožno hovoriť síce o hierarchickej usporiadanosti, pretože jednotlivé systémy môžu byť čiastočne podriadené viacerým všeobecnejším systémom, je možné ale povedať, že čiastkové systémy sú podriadené jednému *vrcholnému svetovému celku*. A aby nebol v týchto vzťahoch chaos, panuje medzi nimi väzba – rozumnosť, *logos* ([6], 53).⁶

Svet je jednotou množstva substancií a Absolútne ako úplne prvopočiatkové bytie je ich tvorcom, ale tieto substancie sú vo svojej činnosti slobodné. Môžu dobrovoľne používať svoje sily na to, aby žili vo svojom tvorivom prameni – Absolútne alebo, povedané jazykom náboženstva, aby „žili v Bohu“. Odtiaľ pramení existencia sveta ako napĺňanie vyššej jednoty a uskutočňujúcej harmóniu. Všetci jeho členovia žijú životom svojho Jediného centra, žijú nielen v ňom, ale aj jeden v druhom – a Losskij k tomu dodáva, že to nie je abstraktno-ideálna, ale konkrétne-ideálna jednota. Je to panstvo harmónie, panstvo Božie“ ([6], 66).

Ideálne podmienky poznania. Losskij sa snaží oživiť platonizmus.⁷ Uznanie existencie nepriestorových a nadčasových elementov, ktoré nemajú fyzikálny ani psychický charakter (ríše ducha), vytvára predpoklady jeho intuitivistickej teórie poznania. Lebo: „Aby sme pochopili, čo znamená *i n t u í c i a* (podč. N. O. Losskij), vedomie, jednota subjektu a objektu v poznaní, musíme sa úplne zbaviť hrubých pojmov vypožičaných z hmotného sveta a vstúpiť do ríše ideí či spirituálna“ ([8], 26).

Medzi subjektom a objektom poznania existuje vzťah – *noetická koordinácia*, ktorý znamená nepriestorovú jednotu medzi sebauvedomením a objektom, ktorý si uvedomu-

⁵ Nedostatočnosť abstraktno-ideálneho bytia sa podľa Losského ukázala už vo filozofii Platóna, ktorý v snahe vysvetliť vplyv abstraktných vzťahov na existenciu elementov sveta musel pristúpiť k učeniu o Demiurgovi, t. j. o existencii konkrétne-ideálnej. Plne však túto stránku rozvinul Plotinos, ktorý postuloval ničím nepodmieneného Ducha ako konkrétne-ideálne bytie ([6], 45).

⁶ Losskij rozlišuje medzi *abstraktným* logom a *konkrétnym* logom. O každom substanciálnom činiteľovi je možné podľa neho povedať, že je nositeľom logosu, avšak duševno-materiálnej sfére prináleží len *logos abstraktný*, pretože jednota vo sfére nepriateľstva môže byť len abstraktná, vo sfére rozumu ide teda len o abstraktné idey. Sféra logických princípov je užšia ako oblasť metafyzických a praktických princípov a je nesamostatná ([6], 102, 156 – 157).

⁷ K tomu hovorí: „Chcem hovoriť o platonizme v tej forme, v akej nachádza svoj výraz v mojom systéme filozofie, v súvislosti s intuitívnou teóriou poznania“ ([8], 5).

jeme. Aj samotné *Ja* je nepriestorové, lebo nemá nijaký objem a nie je ani bodom v priestore, nie je podrobené priestorovým vzťahom. „Nie je preto blízko ani ďaleko od Slnka, Sírria ani od iných hmotných telies. To preto, že nesmierna vzdialenosť, ktorá odlučuje moje telo od Slnka alebo od Sírria, nemôže nijako zabrániť, aby moje *Ja* uprelo svoju pozornosť k týmto objektom a malo ich ako také vo vedomí“ ([8], 26 – 27).

Noetická koordinácia i subjekt sa musia zároveň chápať ako nečasové. „Koordinácia subjektu a objektu ešte nie je poznaním, t. j. ešte nie je intuíciou; no dáva možnosť subjektu usmerňovať akty uvedomenia, pozornosti, rozlišovania na objekt, t. j. vykonať akt intuície. Pretože subjekt je bytie nadčasové a nadpriestorové, aj jeho koordinácia s objektmi nie je priestorová blízkosť ani spolujestvovanie v čase; je to spojenie subjektu so svetom, ktorý stojí nad každou časovou a priestorovou rozdrobenosťou“ ([8], 38).

Keby subjekt nebol nečasovým princípom, nebolo by podľa Losského možné vysvetliť vnem zmeny alebo pamäť. Vnem zmeny, napríklad procesu pohybu, je nevyhnutné pozorovať zároveň ako prítomný i bezprostredne predchádzajúci (teda minulý) stav objektu. A to sa môže stať jedine vtedy, ak poznávajúci subjekt stojí mimo časového procesu, nie je od týchto stavov odlúčený ani na sekundu. „Prostredníctvom tohto svojho nečasového charakteru je *Ja* schopné pozorovať nielen deje, ktoré prítomnej udalosti bezprostredne predchádzajú, ale i deje minulé. Uvažovanie o minulosti je p a m ä ť (podč. N. O. Losskij)“ ([8], 27). Tvorca intuitívneho realizmu je presvedčený o tom, že ak sa pamäť neinterpretuje ako takáto intelektuálna úvaha o minulosti ako takej, nie sme schopní vysvetliť poznávaciu hodnotu obsahov pamäti. U Losského ide o *imanentnú* teóriu pamäti (tak svoj prístup sám pomenúva). Podľa nej sa stáva minulosť imanentná vedomiu subjektu ešte raz, a to prostredníctvom aktu spomínania. „Ak chceme uskutočniť tento zvláštny vzťah prítomnej udalosti (aktu spomínania) s minulosťou (zo spomínaným objektom), a tak preklenúť most cez priepasť času, znamená to, že poznávací subjekt sám musí byť bytosťou nadčasovou“ ([8], 29).

Na konci Losského úsilia dokázať existenciu nadčasových a nadpriestorových elementov v bytí je téza: „Všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé“ ([10], 30). Losskij sa tak stavia proti názorom autorov, podľa ktorých sa téza o absolútnej pravdivosti celého imanentného vedomia interpretuje ako téza o absolútnej imanentnosti vedomia poňatého ako súhra subjektívnych, psychických stavov. „Inými slovami, predpokladajú, že všetko imanentné vedomie sa skladá len zo subjektívnych, psychických procesov. Pohnútkou tejto *subjektivizácie a psychologizácie* celej sústavy vedomia sú úvahy o tom, že nachodiacie sa vo vedomí môže sa ukázať ako sen, ilúzia, halucinácia atď.“ ([10], 30). Takéto javy však nie sú dôvodom na to, aby sa takto chápal celý obsah vedomia. Ide o metodologický omyl, ktorý nemôže slúžiť ako východisko filozofie.

Objekt sa do vedomia dostáva prostredníctvom *intencionálnych aktov*. Druhým pólom vedomia je subjekt, moje *Ja*, ktoré slúži ako zjednocovacie centrum vedomia. Kým objekty majú časovú formu – vznikajú, plynú i prestávajú v čase –, *Ja* nemá časovú formu. Subjektívne sú len stavy, ktoré subjekt prežíva – radosť, smútok, pozornosť atď. *Ja* ako substanciálny činiteľ je bytím *metapsychofyzickým*.

Predmety vonkajšieho sveta, keď sú na ne zamerané akty uvedomovania a pozornos-

ti, sa stanú *imanentnými* vedomiu, ale ostanú transcendentné subjektu vedomia; nestanú sa psychickými stavmi, ale zostávajú súčasťou vonkajšieho sveta. Potom teda akt uvedomenia, zameraný na vonkajší svet, je akt transcendujúci, vychádzajúci za hranice psychofyzickej individuálnosti. Vedomie zamerané na predmety vonkajšieho sveta je nadindividuálnym celkom, zostaveným z *Ja*, z intencionálnych aktov a predmetov vonkajšieho sveta. Intencionálne akty vnímania atď. nemia nič na vonkajšom predmete, preto Losskij hovorí, že predmety poznávame v pôvodine. Kým Kant považoval „veci osebe“ za absolútne nepoznateľné, Losskij hovorí: „Podľa intuitivizmu, naopak, každé poznanie je o veciach osebe. To značí, že svet je systém bytostí, zviazaných intímne medzi sebou, následkom čoho každé ‚ja‘ môže hojne nahliadať do útrobov cudzieho bytia“ ([10], 39).

Záver. V otázke postavenia *individua vo svetovom celku* sa Losskij programovo usiluje vyhnúť krajnému univerzalizmu i krajnému individualizmu. Východisko nachádza vo svojom koncepte substancijných činiteľov, z ktorých každý je niečím samostatným, jedinečným, je teda *individuum*, ale zároveň je čímsi *nadindividuálnym*. Každé individuum je možnou súčasťou jedinej celostnosti, v ktorej sa uskutočňuje jednota všetkých individuí vytvárajúcich svet.

Svoj ontologický koncept Losskij vypracoval na základe svojho učenia o substancii. Obracia sa proti chápaniu substancie rozšírenému zvlášť od čias Descarta, ktoré všetky obsahy vedomia vykladá ako subjektívne, psychické. Substancia sa v ňom chápe ako do seba uzavreté bytie, ktoré, ako hovorí aj Leibniz, „nemá ani okien, ani dverí“ ([8], 40). Losskij nadväzuje na Leibnizovo učenie o monádach a z tohto stanoviska kritizuje aj svojho učiteľa V. Solovjova, ktorý podľa neho neurobil analýzu potrebnú na interpretáciu nazerania „*Ja*“ ako substancie, hoci v mladosti v krátkosti naznačil základy intuitivizmu. Tento intuitivizmus bol však len čiastočný.⁸

Existujú aj koncepty, ktoré sa usilujú vyhnúť solipsizmu a vedú podľa Losského aspoň k čiastočnému intuitivizmu. Ide o smery, ktoré obsahujú učenie o podriadení individuálneho subjektu duchovnému princípu – Fichte (Absolútne *Ja*), Schelling (Absolútne), Hegel (Absolútna idea). Solipsizmus sa usilovalo prekonať aj novokantovstvo, napr. v imanentnej filozofii a v transcendentálno-logickom idealizme, cestou učenia o rodovom *Ja* (Schuppe), noetickom *Ja* (Rickert), o transcendentálnom *Ja* (Husserl). Takéto koncepty Losskij charakterizuje ako pokusy subordinačného prekonania solipsizmu.

Intuitivizmus, ktorý vypracoval Losskij, je podľa neho samotného *koordinačným* prekonaním solipsizmu, pretože on tvrdí, že „individuálne *Ja* je samostatné bytie, neredukovateľné na prejavy nejakého celého sveta objímajúceho, nadindividuálneho *Ja*. Je spojené so všetkými bytosťami cestou koordinácie s nimi“ ([8], 43). V centre vedomia tak stojí subjekt ako zvláštny ontologický princípu – nadčasový a nadpriestorový substancijný činiteľ. Touto cestou Losskij vytvára predpoklady svojho učenia o intuícii ako o bezprostrednom nazeraní predmetu v origináli, v ktorej je absolútnym kritériom pravdivosti

⁸ „Solovjov, podobne ako Jacoby, uznal existenciu intuície mystickej, totiž bezprostredné vnímanie predmetu nezávislého od nás... Solovjov vykladá všetko imanentné vedomiu ako subjektívny psychický proces“ ([8], 44 – 45).

samosvedectvo predmetu osebe, t. j. *očividnosť*. Tvrdí: „Pochybností o takomto poznaní niet, pretože toto poznanie nie je kópia predmetu, ono jednoducho priamo v sebe obsahuje svoj predmet v *pôvodine* ako poznaný“ ([8], 29). Túto tézu a všetko, čo z nej vyplýva, kritizovali už účastníci tzv. „sporu o noetický realizmus“ v slovenskej filozofii 40. rokov I. Hrušovský a S. Felber.⁹ Polemika na stránkach dennej i odbornej tlače vznikla bezprostredne potom, čo prívrženci intuitívneho realizmu (aj sám N. O. Losskij) napadli názory I. Hrušovského, ktorý sa v tom čase opieral o Carnapa. Dá sa povedať, že odporcovia intuitívneho realizmu vychádzali pri výklade poznania z kritickorealistickej východisk a celkom presne triafali do nedostatkov intuitivizmu.

LITERATÚRA

- [1] ŠULAVÍKOVÁ, B.: K sporu o vedecké princípy v slovenskej filozofii 40. rokov. In: *Filozofia*, 2007, roč. 62, č. 6, s. 497 – 506.
- [2] ŠULAVÍKOVÁ, B.: Intuitivnorealistickej filozofia psychológie. In: *Filozofia*, roč. 64, č. 10, 2009, s. 960 – 970.
- [3] ŠULAVÍKOVÁ, B.: Reálny svet a jeho poznávanie. In: *Filozofia*, roč. 63, č. 10, 2008, s. 883 – 891.
- [4] DIEŠKA, J.: Filozofia humanity v politickom živote. In: *Nové prúdy*, 1946, č. 8.
- [5] FRANK, S.: Ruský svetový názor. In: Pelikán, F.: *Současná ruská filosofie*. Praha: E. Čapek a F. Pelikán 1929, s. 36 – 58.
- [6] LOSSKIJ, N. O.: *Mir kak organičeskoje celoje*. Moskva: Vyd. G. A. Lemana a S. I. Sacharova 1917.
- [7] LOSSKIJ, N. O.: *Materija v sisteme organičeskogo mirovozzrenija*. Peterburg 1922.
- [8] LOSSKIJ, N. O.: Ideální podmínky poznání. In: Pelikán, F.: *Současná ruská filosofie*. Praha: E. Čapek a F. Pelikán 1929, s. 25 – 35.
- [9] LOSSKIJ, N. O.: Intuitivizmus jako základ ideál-realizmu. In: Pelikán, F.: *Současná ruská filosofie*. Praha: E. Čapek a F. Pelikán 1929, s. 7 – 24.
- [10] LOSSKIJ, N. O.: *Absolútne kritérium pravdy*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská 1946.
- [11] LOSSKIJ, N. O.: *Intuitivnaja filosofija Bergsona*. Moskva 1914.

Príspevok vznikol v KVS SAV ako súčasť grantového projektu VEGA *Multifokálny výskum dejín slovenského filozofického myslenia v 19. a 20. storočí* č. 2/0066/10.

PhDr. Blanka Šulavíková, CSc.
Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: ksbkblan@savba.sk

⁹ Tejto problematike sme okrem rôznych štúdií a knižných kapitol venovali aj monografiu *Spor o vedeckosť filozofie v slovenskej filozofii 40. rokov* z roku 2009.